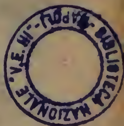
3

DES. ERASMI
Roterodami

CONSULTATIO
De
Bello Turcis inferendo.

Opus cum cura recens editum.

LUGDUNI BATAVORUM,
Ex officinâ JOANNIS MAIRE.
cIↄ Iↄ c XLIII.

DES. ERASMUS

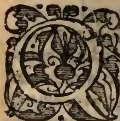
Roterodamus,

Ornatissimo Viro,

D. IOANNI RINCKO,

Iurisprudentia celebri,

S. D.

Uoniam cum tuis literis, Ornatissime Vir, nec eruditione, nec elegantia, nec humanitate mihi videbar unquam paria facturus, huc induxi animum, ut quanto cæteris omnibus eram inferior, tanto verborum copia vel turba potius superarem. Cuiusmodi telam ordiantur monarchæ, videmus omnes. De colligendis belli nervis soliciti sunt permulti, de ducibus & machinis nonnulli, de mutanda in melius vita, quod est totius negotii caput, & ad universos ex æquo pertinet, vix quenquam video cogitare. Nec satis admirari possum, unde tantus stupor Chri-

ſtianorū animos occuparit. Quum tot plagis divinitus admoneamur, ut & paucioribus ſint afflicti Ægyptii, & mitiores ſint, quæ referuntur in Apocalypſi Ioannis: tamen plus quam Phryges, domini toties ad meliorem frugem provocati ſeveritate, nihilo reddimur meliores; imo potius tanquam deplorata mancipia, collecto adverſus verbera callo, benignitate numinis abutimur ad peccandi pervicaciam; & adverſus miſericordiam temporariis malis nos invitantis ad vitæ correctionē, præfractiores evadimus. Bellis, latrociniis, civilibus tumultibus, factionibus, expilationibus, peſtilentiis, penuriæ, fami, in tantum aſſuevimus, ut iam pro malis non habeantur. Fecit Deus, quod ſolent medici fideles: novavit remedia, immiſit inauditum & immedicabile lepræ genus. Quam neſcio quare vulgus appellet ſcabiem Gallicam! quum ſit omnium gentium communis. Percuſſit hominum genus ulcere vere peſſimo. Tam horribile malum adeo non docuit nos caſtimoniam, ac ſobrietatem,

tem, ut plane verterimus in iocum. Nam eo res devenisse videtur, ut inter aulicos, bellos ac festivos, quemadmodum sibi videntur, homines, ignobilis ac rusticanus habeatur, qui sit ab hoc immunis malo. Quid hoc aliud est, quam domino nos castiganti oppedere, mediumque, quod dici solet, digitum ostendere? Successit dogmatum irreconciliabile dissidium, nec id sane simplex; cui citra controversiam ansam ex parte non minima præbuerunt corrupti mores eorum, quorum sale condiri debuerat populi stultitia. Nec qui traducuntur, de corrigenda vita cogitant, nec qui traducunt, melioris vitæ specimen exhibēt. Ac minimum abest, quin hoc quoque tam atrox rei Christianæ malum, in fabulam ludumque verterimus. Quid est minarum, quas Levitici 26, & Deuteronomii 28, ob violata ipsius præcepta, Dominus intentat, quod in nos non inciderit? Tot iam annis quid non bellorum vidimus? Quæ caret ora cruore nostro? Quoties sensimus Turcicum gladium, ultorem violati

fœderis, quod cum Deo pepigimus? Quod pestilentiarum genus non sumus experti, non minus in agris quam in urbibus, ut fugere nihil aliud esset, quam mutare periculo periculum? Baculum panis quoties sensimus confractum? Quam multi sunt ubique, qui comedunt panes ad pondus, nec saturantur? Nuper in Italia regionum feracissima, quam multi fame perierunt? Fortasse nullus adhuc comedit carnes filiorum ac filiarum suarũ. Sed tamen quid aliud quam mutuo laniatu vivimus omnes? Magnates expilant, rusticus quadruplo vendit sua, negotiatores in immensum intendunt precia, opifices quanti volunt locant operas. Unusquisque dolis & artibus circumvenit proximum suum. Vidimus desolata templa magnifica, confracta simulacra, sacerdotes exactos. Nonne pridem immisit in nos bestias agri vastantes omnia, quum rusticorum manus tanta licentia grassarentur? Nec illa maledictio deest nobis, quã commemorat Deuteronomium: Ducuntur uxores, & alius dormit cum illis.

Iam illa nova non ſunt, nos facere ſementem, unde colligat alius: nos plantare vineam, unde non bibamus: recipere alienigenas, qui nobis imperent. Nonne igitur Deus veluti fruſtra conſumptis remediis omnibus, loqui nobis videtur per prophetam: Super quo percutiam vos ultra, addentes prævaricationem? Non hæc crudelitatis vox eſt, ſed ſummæ miſericordiæ. Quemadmodum medicus paternum affectum gerens erga ægrotum, diſcruciatur animo, quum videt artes ſuas morbi violentia ſuperari: Charitas tamen, quæ iuxta Paulum, ſperat omnia, non ſinit, ut laborantem pro deplorato conclamatoque deſerat. Dum anima, inquit, eſt, ſpes eſt: excutit omnem ingenii vim, ſi quod inſolitum, ſi quod efficax pharmacum poſſit excogitare. Ita clementiſſimus Dominus, & humanæ ſalutis avidiſſimus, inauditis remediis nos ſolicitat ad vitæ caſtigationem. Immiſit morbũ medicis omnibus ut incognitum, ita immedicabilem, qui prodigioſo rotatu capitis ac brachio-

rum miserandis modis discrutiabat viros, fœminas, puellas etiam forma & ætate florentes, adempta interim & mentis sanitate. Nec paucos arripuit diversis in regionibus nova vel phrenesis, vel delirationis species. Nihil hactenus profectum est. Nuper novum pestilentiæ genus immisit, letiferum sudorem: quod à Britannis exortum, incredibili celeritate per orbem longe lateque divagatum est, plurimorum exitio, summo terrore omnium, vel quia novum, ut à medicis minimum esset opis, vel quia paucis horis tollit quem arripuit, vel quia subinde repetit quem reliquit, vel quia pernici contagio latissime grassari solet. Agnoscas malum à clementi patre immissum, quod terrore sanaret potius, quam internecione perderet. Quid hoc est aliud, quam vox domini clamantis, agite pœnitentiam, instat regnum cœlorum? In Psalmis dominus, velut affectus tædio, loquitur: Quadraginta annis proximus fui generatioui huic, & dixi, semper hic errant corde. Nos & annorum numero,

mero, & plagarum atrocitate, superamus Hebræos, utinam non & duricia cordis, semper ad deteriora vergentis, & cum arte studioque medici pugnantis. Nec interim desinit clamare vox prophetica: Hodie si vocem eius audieritis, nolite obdurare corda vestra. Huiusmodi calamitates, quibus subinde tangimur, nihil aliud sunt, quam voces Domini, ad se revocãtis. Quemadmodum enim Dominus pollicetur læta servantibus legem, ita non minitatur mala, nisi legem aspernantibus. Quur autem has calamitates immittat, sequitur eodem in loco: ipsi vero rogabunt pro peccatis suis, eo quod abiecerint iudicia mea, & leges meas despexerint. Nec enim penitus abieci eos, neque sic despexi, ut consumerentur, & irritum facerem pactum meum cum eis. Agnoscamus igitur hæc flagella, voces esse Domini, cupientis sanare nos, non perdere: quemadmodum docet Psam. 28; Vox Domini super aquas, hoc est, populos, variis affectibus, variisque doctrinis huc illucque fluctuantes.

Deus maiestatis intonuit, Dominus super aquas multas, vox Domini in virtute, vox Domini in magnificentia, vox Domini confringentis cedros, vox Domini intercidentis flammam igneam, vox Domini concutientis desertum, vox Domini præparantis cervos. Felices sunt, in quibus hæc omnia agit vox omnipotentis Domini. Et agit nimirum in omnibus, qui non obturant aures suas. Utinam vox Domini non intonet in virtute, quo terrore salubri commoveat animos nostros ad pœnitentiam. Utinam sit in maiestate, ut omnis humana sublimitas semet illi submittat ad perfectam obedientiam. Utinam sit super aqueos animos nostros, in quibus refrixit charitas, qui dum ab unico illo bono decessimus, defluximus sicut aqua, fluctuantes humanis affectictibus, circumacti quolibet vento doctrinæ. Utinam vox Domini colligat aquas in unum, & appareat nobis solida tellus fidei, quæ calfacta sole charitatis, pariat omne genus virtutum. Utinam vox Domini confrin-

confringat in nobis cedros, non quaslibet modo, ſed & Libani. Habet mundus cedros ſuas, ſed purpureas: habet Eccleſia cedros ſuas, ſed dealbatas: Libanus enim Hebræis candorem ſonat. Has interdum in altum erigit ambitio, ferocia: ac mundanis quidem excelſæ videntur, ſpargentes gratum hominibus clari nominis odorem; & immortalitatem quandam meditantur: ſed apud Deum humi iacent odoris ingrati. Has cedros utinam confringat vox Domini: proque his erigat olivas frugiferas, quæ lumen alant in domo Dei. Eas nemo poteſt confringere, niſi vitulus ille ſaginatus, qui ſe patri pro nobis immolavit, ſolus omnium ſine exceptione candidus, & filius rhinocerotis, id eſt, Iudaicæ gentis, quæ ſpiritu vacua, literam legis velut unicum cornu torſerat in Chriſtum: Qui, ſi per fidem gignatur in nobis, filius erit bicornium, inſignis ac dilectus, quandoquidem utrumque cornu obvertemus non in ipſum, ſed in affectus carnis. Utinam Domini vox in nobis intercidat flam-

mam ignis, qua tot iam annis undique conflagrat orbis Christianus. Simultatum, odiorum, ambitionis, & avaritiæ, quibus cupiditatibus toti rapimur in ea, quæ sunt huius mundi! Incendium invaluit, occupavit universum mortalium genus, regnat flamma victrix. Sola Domini vox potest eam dividere, sic ut præcipua pars ardoris feratur in Deum; quod superest, in proximum; iræ, libidini, ambitioni, nihil tribuatur. Ita fiet, ut Dominus concutiat desertum nostrum incultum, horridum, noxiisque animantibus refertum. Nam id purgari non potest, nisi Domini voce concussum. Habent venatores cornua, quibus feras è lustris excitent. Mala bestia est aper, sed peior est avaritia. Mala bestia est ursus, sed peior est luxuria. Mala bestia est leo, sed peior est crudelitas. Mala bestia est vipera, sed peior est invidia. Quod si Dominus sua voce dignetur concutere omnes deserti nostri latebras, per veram pœnitentiam & confessionem, fiet ex sterili frugiferum, ex obscuro lucidum, ex

invio pervium, proque noxiis beſtiis pariet nobis cervos alatis pedibus, qui ſitiant, non ea, quæ ſunt huius mundi, cumque mundo præterfluunt, ſed fontes aquarum ſalientium in vitam æternam. Tunc revelabuntur nobis obſcura ſaltuum, ac diſcuſſis pravis cupiditatibus, quæ militant adverſus ſpiritum, reſectis dogmatum diſſidiis, ex deſerto fiet templum Domino dicatum, in quo concordibus animis, eadem voce, omnes inſtauratori ſuo dicent gloriam. Hæc omnia quo minus fiant, in culpa eſt non Dominus, ſed nos, qui velut aſpides ſurdæ ad vocem Domini ſapienter incantantis, obfirmamus aures, alteram admoventes terræ, alteram cauda obturantes. Quia terram amamus, non audimus cœleſtia: quia ſcripturam ad carnis affectus detorquemus, etiamſi quid audimus, nobis ipſis inutile reddimus. At, qui fieri poterit, ut nobis aperiantur aures? Nam & hoc Dei munus eſt. Sacrificio placandus eſt, ut aures audiendi nobis adaptet. Eoque clamat: Adferte Domino, filii Dei, adferte Domino

mino filios arietum, adferte Domino gloriam & honorem, adferte Domino gloriam nomini eius. Adorate Dominum in atrio ſancto eius. Filii Dei profeſſione quidem ſunt omnes, per myſticum renati lavacrum, tametſi vox hæc peculiariter appellat eos qui in Apoſtolorum vicem ſucceſſerunt. Hos alloquitur Propheta: Si vere filii Dei eſtis, adferte quod ſitit, quod amat, ob quod aſſidue clamat Dominus. Quid adferemus? filios arietum. Sitis ipſi arietes, & idonei gregis dominici duces, imitantes principem paſtorum Ieſum, videlicet inſignem illum arietem, quem Abraham vidit hærentem in vepribus. Ille ſemet immolavit patri; immolate & vos Domino membra veſtra, quæ ſunt ſuper terram, ut veſtra doctrina, piisq; moribus, offeratis agnos ſpiritu maſculos, & arietum filios: afferatis autem non vobis, ſed Domino, cuius eſt grex. Phariſæi obambulabant per mare, & aridam, ut adducerent proſelytos. Verum eos non offerebant Domino, ſed ſibi. Ita dilatãda eſt ditio Chriſtiana, ut offeramus

mus non canes, aut ſues, ſed filios arietum, eoſque non in noſtram gloriam aut emolumentum vertamus, ſed ut miniſtri fideles offeramus Domino. Alioqui clamabit: Multiplicaſti gentem, ſed non magnificaſti lætitiam. Huic igitur terque quaterque adferte, filii Dei, filios arietum, non quærentes quæ veſtra ſunt, ſed quæ Ieſu Chriſti. Nodum attigit Pſalmus, unde propemodum omnis populi pernicies oritur. Nec ea vox tantum pertinet ad primarios eccleſiæ miniſtros, verum etiam ad principes mundanos. Talis enim fere populus eſt, quales ſunt principes, quanquam interdum & ob populi merita, dominus patitur regnare hypocritam. Quandoquidem nullus hypocrita pernicioſior eccleſiæ, quam qui paſtorem profeſſus agit lupum, aut regem profeſſus agit tyrannum. Omnis quidem hypocriſis inviſa eſt Chriſto veritati, ſed hac ut nulla nocentior, ita nulla Deo inviſior. Ergo, vos filii Dei, favete gloriæ Dei, ac veſtrum eſſe ducite, quicquid illius eſt. Si quid per vos agit Dominus,

nus, ne vertatis in vestram superbiam aut quæstum, sed adferte Domino gloriam & honorem. Non hic satis est; adferte gloriam nomini eius. Amat hostias, sed in illis vult honorari nomen suum: quod impiis Christianorum moribus dehonestatur, & conviciis afficitur inter gentes. Adorate Dominum; non opes, non imperium, non huius mundi pompas, sed Dominum. Quicquid nobis Deo charius est, hoc adoramus pro Deo. Ubi? Non solum in templis manu factis, quæ patent & piis & impiis, sed in atrio sancto ipsius, hoc est, in pura sanctaque conscientia. Nam hi demum veri sunt adoratores, qui in spiritu adorant Dominum. Multi sunt ubique, qui lignum crucis adorant osculo, qui ad Christi imaginem procidunt, qui ad eucharistiam provolvuntur, qui ad nomen Iesu flectunt genua: sed non ita multi sunt, qui adorant illum in atrio ipsius, per spiritum sanctum ædificato. Id si fecerint monarchę, si pontifices, si cæteri primates Reipublicę, Dominus abunde effundet in populo

gratiam suam. Hoc est enim quod dicit sermo propheticus: Dominus diluvium inhabitare facit, & ipse semper nobiscum manens, sedebit rex in æternum. Beatus cui imperat ille rex. nec enim suos deserit in æternum. Hoc protectore non est quod metuat populus, licet imbellis ac pusillus. Dominus ipse, virtutem dabit populo suo: & si maledicat illi totus mundus, cædes ac bella minitans, dominus tamen benedicet populo suo in pace, quam mundus nec dare potest, nec auferre, nisi sibi quis auferat. Ne igitur obsurdescamus ad toties vocantem Dominum, qui nunc denuo vocat nos per Turcarum, licet non insolitam, truculentiam. Et hoc inexcusabilior est nostra surditas, quod toties inclamati non expergiscimur. Gens barbara, obscuræ originis, quot cladibus afflixit populum Christianum? quid immanitatis in nos non exercuit? Quot civitates, quot insulas, quot provincias ademit Christianæ ditioni? à quanta latitudine, in quantas angustias detrusit nostræ religionis imperium?

rium? Iamque procemia rerum eo ſpectare videntur, ut nidextera Dei protegat nos, brevi quod reliquum eſt orbis Chriſtiani videatur occupatura. Hæc ſi fortuito gererentur, tamen Chriſtiani pectoris eſſet, unicuilibet membro dolenti totum rei Chriſtianæ corpus condoleſcere: nunc vero quum indubitatum ſit, tam late patens imperium, non illis virtute partum, ſed nobis noſtrum, ob merita noſtra, diminutum; non ſolum ingemiſcendum eſt omnibus, qui favent Chriſtiano nomini, verum etiam opitulandum eſt fraternarum nationum calamitatibus, quæ præterquam quod ob religionis contubernium omnibus nobis communes haberi debent, periculum eſt ne re vera fiant communes omnium. Tunc tua res agitur paries cum proximus ardet, imo tunc totius civitatis res agitur, quum quamcuncunque domum attigit incendium. Opitulandum igitur, ſed bifariam, ſi vere ſtudeamus malum depellere. Parandum eſt quicquid ad tam difficile bellum pertinet, ſed prius illud parandum,

dum, ſine quo nihil proficit apparatus ille. Frequenter arma mota ſunt in Turcas, ſed hactenus parum ſucceſſit nobis, ſive quoniam non abiecimus ea, quibus offenſus Deus ſic immittit Turcas in nos, quemadmodum olim Ægyptiis immiſit ranas, cyniphes, & locuſtas. Sive quia victoriæ ſpem in noſtris viribus collocavimus, ſive quia non Chriſti negotium egimus, ſed adverſus Turcas animo Turcico pugnavimus. Hortatur itaque res ipſa, ut de utroque apparatu nonnihil diſſeramus, ſi prius nobis perſuaſum fuerit, Turcas, non ſua pietate, non ſua virtute, ſed noſtra ſocordia potiſſimum huc uſque creviſſe. Primum enim Turcarum nomen adeo fuit ignobile, ut vix apud ullum veterem reperiatur, niſi quod Plinius libro ſexto, capite ſeptimo, inter Tuſſagetas & Arimphęos, qui ad Rhiphæos pertinent montes, commemorat Turcas, qui tum incoluerint uſque ad ſolitudines, ſaxoſis vallibus affines. Nec Pomponius Mela illos aliud quam nominat. Tanta erat illius nationis obſcuritas, à qua pro-

profectos probabile est, qui nunc per tot opulentas ac ſpacioſas regiones ambitioſæ crudelitatis pomeria protulerunt. Nominat illos & Cyprianus in libro de duplici martyrio, veluti iam tum Cæſarei nominis devotos hoſtes. Sunt eruditi quidam, qui pro Tuſcis, quos Ptolomæus in Aſiatica Sarmatia recenſet, exiſtimant legendum Turcos ſive Turcas. Quis enim ſcriptorum alius Tuſcos poſuit in Aſia? Sed de nomine non erit interim controverſia. Hoc genus hominum, cuius immanitate tot ſeculis affligitur & atteritur res Chriſtiana, ſicuti complures autumant, à maris Caſpii littoribus, in Perſidem, Aſiamque minorem eruperunt, idque ante annum ab hac ætate noſtra ſeptingenteſimum: nullo certo duce, ſed vagi, palanteſque latrociniis verius quam bello, provincias depopulabantur. His artibus exercitati, reperere conductorem Machumetum Sarracenorum principem, dignum, ut aiunt, patella operculum. Sub huius aſpiciis re ſemel atque iterum feliciter geſta, à ſtipendiaria

diaria servitute ad imperium adiiciunt animum, adortique Saracenos Machumetum acie profligatum obtruncant. Hinc Turcici regni primordia. Summa rerum delata est ad Trangolipicem Mucaletum, prius Turcarum ducem: is accersita Turcarum aliorum manu, per nepotem Cucumetium invadit Arabiam, per alterum nepotem Asanum Medię regiones impetit, adversus Romanos conflicturum. Quum per neutrum nepotem res successisset, per Alcimum fratrem denuo Romanos invasit. Quæ res quum illi non prorsus infeliciter evenisset, paulo post quæsita adversus Romanos occasione, Trangolipix Asiam omnem ad Euxinum usque mare partim redigit in suam ditionem, partim depopulatur. Sed rursum virtute Gallorum res Turcicæ vehementer accisæ fuerunt, donec existeret Othomanus ab hoc Solymanno, qui nunc rerum potitur, decimus, iuxta quorundam supputationem, vir obscuro loco natus, ac parentibus rusticis, sed ad latrocinia factus. Is per occasionem seditionum

arri-

arripuit arma Turcica, nihilo mitior in ſuos quam in alienos. Hic circiter milleſimum trecenteſimum noſtrę ſalutis annum exortus, intra annos 28. non mediocriter auxit Turcicam tyrannidem, ſubacta maxima ex parte Bithynia, nec paucis ad Euxinum oppidis vi captis. Huic ſucceſſit filius Orchanes, qui diſſidio Græcorum adiutus, Pruſiam Græcis ademit, ac primus in Europam traiecit, accitus à Cantacuzeno, cui certamen erat cum Palæologis. Ubi parricidio quoque ditionem auxit. Duxerat enim uxorem Caramani filiam, & ſoceri filio interempto, magnam principatus eius partem occupavit. Et hic annos XXII. rerum potitus, Ammuratæ filio tradidit principatum. Qui, ſollicitante Palæologo, duodecim Turcarum millibus in Europam tranſportatis adverſus Bulgaros & Peloponneſi principem, re ſat feliciter geſta, ad Europæas opes animum cœpit adiicere: dumque ſimulat ſe Imperatoris hoſtes ulciſci, quemadmodum cœperat, Genuenſium navibus ad id

ad id ſuppeditatis, tranſmiſſo Helleſponto, Abydum adoritur, Callipolimque præter alias civitates occupat. Mox Serviam Bulgariamque ingreſſus, occupata Hadrianopoli, occurrentes hoſtium copias ingenti clade profligat, Lazaro Serviæ principe cæſo. A cuius ſervo mox ipſe occiditur Ammurates, relictis duobus filiis. Quorum Pazaites Solymanum fratrem dolo necat, mox interfecto Bulgarorum principe maximam eius ditionis partem ſibi vindicat: hoc ſucceſſu rerum inflammatior, Boſſinam, Croatiam, & ulteriores Illyrici partes vaſtat. Conſtantinopolim obſedit annis octo, facile expugnaturus, niſi Gallorum & Ungarorum exercitus ab inſtituto revocaſſet; quibus ad Nicopolim occurrens, profligatis hoſtibus, ad intermiſſam obſidionem rediit, preſſitque biennium, nec videbatur relicturus, niſi nunciatum eſſet, Tamberlanem Scytharum principem ingenti multitudine in Turcarum terras irrupiſſe. Cum hoc conflixit ad Stellam montem, in Galatiæ Bithyniæque

thyniæque confinio, sed infelicibus auspiciis, quandoquidem in eo prælio cæsa feruntur ducenta Turcarum milia. Pazaites captus, aureis catenis in cavea vinctus, à Tamberlane circumlatus fuisse dicitur ad extremum usque vitæ diem. Hæc acta sunt circiter annum millesimum trecentesimum nonagesimum septimum. Ex liberis quos reliquerat Pazaites, Machometes Orchane fratre per insidias sublato, Turcicam rem occupat solus: qui receptis quæ Tamberlanes abstulerat, Bulgaros & Valachos populatus, Hadrianopoli regiam constituit. Machometæ successit Ammurates filius. Is adortus Mysiæ principem, duos illius filios exoculat, ac mox horum sororem duxit uxorem. His auspiciis fretus in Valachos, Ungaros, & Germanos incursiones facit: mox in Epirum versus, Croiam armis capit, Venetis Thessalonicam adimit. Interim ab Ungaris ingenti pugna victus, decennales ab his inducias petit & impetrat. Quibus hortatu pontificis Eugenii violatis, Ungari repetunt Ammuratem,

muratem, verum ingenti nostrorum clade. Nam in uno prælio, quod ad Varnam cómmissum est, periere Ladislaus rex Poloniæ & Iulianus Cardinal. In altero quod ad Basila fuit, cæsi non pauci principes Ungariæ, milite gregario ad internocionem extincto. Nostrorum ducum tum ambitio, tum dissidia, victoriam tradidere Turcæ. Mox fratrũ discordia Peloponnesum illi tradidit. Tandem dum Epirum quæ defecerat vindicat, dũm Croiam frustra oppugnat, animi dolore perisse dicitur, rerum potitus annis triginta quatuor. Cui successit filius Mahumetes, qui inexplebili rapacitate maiorum suorum tyrannidem obscuravit. Duo Christianorum imperia, Constantinopolitanum & Trapezontium subvertit, regna duodecim Christianis ademit, civitates ducentas cepit. In his erat Chalcis insula, & Scodra, quondam Venetorum ditio. Capham Ponticam urbem expugnavit, Rhodon insulam tentavit, licet irrito conatu. Hydrunte expugnato, arma movit in Italiam,

eamque triennio misere vexavit, tanta omnium consternatione, ut Sixtus pontifex deploratis rebus, relicta urbe apostolica, fugam in Gallias adornaret. Mox in filium natu maiorem, bellum atrox moliens, periit anno millesimo quadringentesimo octuagesimo primo. Hinc inter fratres parricidiale certamen de principatu, sed victo maiore Zizimo, Pazaites rerum summam tenuit. Hic Sultanum Ægyptium bello frequenter adortus, rem infeliciter gessit, ut Turcæ fœdus cum hostibus inire coacti sint. Dehinc anno 1492. Cerauniorum montium accolas invadit, easque gentes, ad eum usque diem semper liberas, in Turcicam pertraxit servitutem. Septimo abhinc anno, classe invectus, Methonem, Naupactũ, ac Dyrrhachium Venetorum ademit ditioni. Quin & Foroiuliensium agros Turcæ crudelissime vastarunt. Pazaitæ regnum occupavit filius Selimus, patre depulso. Selimo, sive ut alii malunt Zelimo, successit Solymannus, nihil à maioribus degenerans. Vide vero quam illis fuerit

rit felix impietas, dum nos veræ pietatis ſtudium abiicimus. Nos inter nos ſine fine de qualibet ditiuncula bellis plus quam civilibus digladiamur, & interim Turcarum latrocinium verius quam imperium, quam late porrectum eſt? Ad ſeptentrionem pontum Euxinum attigit, ad orientem Euphrate fluvio terminatur. Ad meridiem Æthiopia. Nam intra paucos hoſce annos, totam Ægyptum ac Syriam una cum Phœnice & Iudæa Palęſtina ſubegit. Ab occaſu ad Ionicum mare pertinet. Hinc ſi ad ſeptentrionem redeas, Danubium attingit, imo limitem hunc longe tranſiliit, ad Boryſthenem uſque fluvium. Nunc mihi ſpecta quam variam, quam ſpacioſam, & opulentam ditionem hic ambitus complectitur. Tota Aſia minor, duodecim non minus nationes continens; tota Thracia, in qua eſt Conſtantinopolis, priſcis dicta Byzantium, olim Chriſtianorum imperatorum, nunc Turcarum regia; duæ in Europa Myſiæ ad flumen Danubium, magna Daciæ portio, tota

Macedonia, totaque Græcia, cum omnibus Ægei maris insulis, quæ partim Sporades, partim Cyclades appellantur, sub Turcarum imperio, duram servitutem serviunt. Cretã, nunc vulgo Candiam, Cyprumq;, duas nobilissimas mediterranei maris insulas, Veneti hactenus utcumq; tenent, sed, ut accipio, tributarias. Hæc utcumque per transennam ostensa, si quis explicet, quot olim opulenta regna, quot celebres civitates, non tam pressas, quam extinctas comperiet? Quid nunc est illa quondam beata Peloponesus? Quid nobile totius orbis emporium Corinthus? Quid Attica, quondam, ob morum elegantiam, Græciæ Græcia dicta? ubi nunc ingeniorum parens, & optimarum disciplinarum altrices Athenæ? obscurus vicus ostenditur, sic tamen ut de nomine prorsus ambigatur. Ubi Lacedæmonia, quæ sola gignebat masculos? Quid hic pergam ea commemorare, quorum adeo recens est memoria, ut ipsæ res etiamnũ oculis atq; auribus cunctisq; sensibus omnium inhæreant,

hæreant, Rhodum captam? quid toties cruentas incursiones factas in Ungariam? quid extinctum Lodovicum Ungariæ regem? quid hoc anno totam Ungariam crudelissime occupatam, depulsum regem Ferdinandum, plusquam hostiliter oppugnatam Viennam, incredibili immanitate vastatam Austriam ulteriorem totam? Summam rerum obiter indicavi. Quid si quis evolvat singula? quam truculentas clades nostras, quot Turcarum victorias, nostra damna luctusque reperiemus? Ac fortasse iam omnes Turcæ serviremus; nisi terræ filius extitisset Sophis, qui Turcarum inexplebilem rapacitatem aliqua ex parte cohibuisset; nisi parum feliciter illis cecidisset Martis alea cum Sultano Ægyptio; nisi domesticæ inter ipsos seditiones crudelitatis in nos impetum aliquantulum fuissent remoratæ. Unde igitur illis tantus rerum successus? Si gentis originem requiras, summam reperies obscuritatem cum summa barbarie coniunctam. Si imperii primordia, occurrit mercenarius miles,

occurrit nefaria perfidia trucidatus principes in cuius verba iurarant. Si progressum quæras, comperies rem crudelitate partam, latrociniis auctam, comperies funesta coniugia, comperies impia fratrum parricidia, patres à liberis regno depulsos, cum perfidia coniuncta crudelitatis exempla, ut interim nihil dicam de religione & moribus. Regnant irato Deo, pugnant adversum nos sine Deo: illi Mahometem habent propugnatorem, nos Christum. Et tamen quam late propagarint tyrannidem, res ipsa loquitur. Tot ditionibus excussi, magnaque Europæ parte amissa, de tota periclitamur. Quis enim nescit quam facilis genti Turcarum terra pateat ad nos aditus? Quum enim utramque teneant Mysiam, superiorem & inferiorem, ad flumen Danubium, regiones Thraciæ vicinas; non difficilis per hoc flumen ad nos patet aditus. Dalmatas & Illyrios eadem vicinitate habet obnoxios: ne quid dicam de Pannonia, quam toties impetiit. Mari vero toti imminet Italiæ, præcipue

vero

vero ab Epiro, Siciliæ ac Neapolitano regno. Hydruntum extremum Italiæ oppidum adhuc tenet. Brundusium aliquando tenuiſſe dicitur. Nunc præluſit in Auſtriam. Quorſum evaſura, Deus novit. Et ubi interim dormiunt illa bello nata Germanorū pectora? An pietati Turcarum hic ſucceſſus tribuetur? Nequaquam. An virtuti? Gens eſt effœminata luxu, nec alia re quam latrociniis formidanda. Quid igitur cauſæ? Noſtris vitiis illi debent ſuas victorias. Pugnavimus adverſus illos, ſed ut res ipſa clamitat, irato Deo noſtro. Iiſdem enim ſtudiis arma movemus in Turcas, quibus illi ditiones alienas occupant. Trahimur regnandi libidine, inhiamus opibus, & ut dicam in ſumma, Turcæ pugnamus cum Turcis. Quin ipſa rerum geſtarum hiſtoria ſatis indicat, noſtris diſſidiis, noſtra ambitione, noſtratium perfidia, graviſſimis cladibus ſemper fuiſſe datum locum. Palæologi cum Cantacuzeno implacabile diſſidium, Turcis aditum aperuit in Europam. Iusiurandum autore Eugenio violatum,

tum, nos in funesta prælia coniecit. Siquidem & hosti servanda fides. Nec mediocrium malorum nobis causa fuit Zizimus Pazaitæ frater veneno peremptus, qui bello captus à Rhodiensibus quum in Alexandri sexti pontificis manus venisset, Carolo Gallorum regi postulanti datus est, sed prius dato veneno, quo mox periit priusquam Mediolanum pervenisset, si modo non fallit publica suspicio. Si ipsi concordes, si purgatis animis sub vexillis Christi, illius unius auxilio freti, legitime bellum gessissemus cum Turcis, haud quaquam in tam angustum esset contracta ditio Christiana. Sed hisce de rebus suo loco copiosius. Interim mihi paucis rixandum est cum duplici hominum genere, quorum alteri perperam ad bellum Turcarum inflammati sunt, alteri perperam dehortantur ab armis in Turcam movendis. Nam utrique mihi videntur diversa quidem ratione, sed pariter tamen peccare. Ut enim non omne cum Turcis bellum legitimum ac pium est, ita incidit ubi non obsistere Turcæ,

nihil

nihil ſit aliud quam rem Chriſtianam immaniſſimis hoſtibus, ac fratres noſtros illorum indigna ſervitute preſſos deſerere. Quum imperita multitudo Turcarum nomen audit, protinus concipit animo graves iras, & ad cædem inflammatur, canes & Chriſtianæ nominis hoſtes illos vociferans: non reputans, illos primum eſſe homines, deinde ſemichriſtianos, nec expendens, an legitima ſit belli cauſa, poſtremo an expediat arma capere, & hoſtem laceſſere truculentius ſæviturum, nec cogitans, nullos eſſe perniciosiores hoſtes, quam impios principes, præcipue ſacros, poſtremo non animadvertens, interdum Deum noſtris ſceleribus offenſum, ad emendandos nos abuti barbarorum immanitate. Atque interim pinguntur nobis exempla Turcicæ crudelitatis. Atqui ea res nos admonere deberet, quam ægre ſit omne bellum cum quoquam ſuſcipiendum. Nam hic eſt omnium bellorum communis ludus, quibus Chriſtiani cum Chriſtianis tot iam annis impie conflictamur. Execramur

in tabulis immanitatem, sed asperiora patrata sunt in Aspera, non à Turcis, sed à nostratibus, plerisque etiam amicis. Nimium recens est eius calamitatis memoria, nihil est necesse, ut hoc hulcus refricem. Ergo si talia picturarum argumenta nobis vere dispicent, abiicienda est nostra temeritas, qua tam facile procurrimus ad arma. Crudelius enim est quod Christiani faciunt Christianis, etiam si sint, quæ fiunt, paria. Quale vero spectaculum esset, si in tabulis expressa subiicerētur oculis hominum, quæ annis quadraginta Christiani patrarunt in Christianos? Tantum adversus eos, qui nihil aliud clamant quam bellum in Turcas, bellum in Turcas. Nunc cum illis agam, qui in diversam peccant partem, errore fortassis speciosiore, sed nihilo minus pernicioso. Sunt enim qui in totum existimant Christianis interdictum bellandi ius. Quam opinionem arbitror absurdiorem, quam ut sit refellenda: tametsi non defuerunt, qui hinc mihi calumniam struerent, quod in lucubrationibus meis plurimus sim
in lau-

in laude pacis, ac bellorum detestatione: sed mea legunt integri; vel tacente me perspiciunt manifestam sycophantiæ imprudentiam. Doceo, bellum nunquam suscipiendum, nisi quum tentatis omnibus vitari non potest, propterea quod bellum suapte natura res sit adeo pestilens, ut etiamsi à iustissimo principe, iustissimis de causis suscipiatur, tamen ob militum ac ducum improbitatem, fere mali plus adferat quam boni. Plus ausus est divus Bernardus, qui mundanam militiam appellat malitiam: mundanam autem appellat, quoties ambitio, ira, aut prædæ spes ad arma provocat: ibi qui cadit, inquit, perit in æternum, qui occidit & vincit, homicida. Nunc cum his ago, quibus placet Lutheri dogma, quo censet, eos qui belligerantur cum Turcis, rebellare Deo per illos nostra scelera castiganti. Eam sententiam huiusmodi elogio notarunt theologi Parisienses. Hæc propositio universaliter intellecta est falsa, nec sacris eloquiis conformis. Falsitatem impingunt, non hæresim; nec simplici-

ter damnant, sed in universum negant esse veram. Sentientes, ni fallor, pro causæ circumstantiis bellum interim recte cum Turcis suscipi, interim secus. Quod autem ad scripturas attinet, extra controversiam esse, olim Hebræos, autore Deo, cruenta bella gessisse cum Allophylis, quin ipsum etiam Mosen auxiliantibus Levitis 23. milia suæ gentis trucidasse, ob vitulum conflatilem. Sed hic dubitat aliquis, an hoc ius transierit in Christianos, præsertim cum Hebræi fere non nisi peculiari iussu numinis bella susceperint. Cæterum si quis in totum Christianis adimat ius belli, idem magistratibus oportet adimat ius puniendi nocentes. Nihil enim est aliud bellum, quam punitio multorũ per multos, si maleficium alia ratione corrigi non possit. Sed euangelium licet adulteram dimiserit, nusquam tamen legitimum ius adimit magistratui, tametsi nusquam aperte comprobat. Cæterum Paulus gladium, qui portatur ad vindictam malorum, laudem bonorum, videtur approbare. Quod si quis tergiversetur,

tur, Paulum illic loqui de magiſtratu ethnico, cui voluerat à Chriſtianis obtemperari, ne ſcandalum præberent euangelio, ſi viderentur reipublic. ſtatum & ordinem perturbare, reſponderi poteſt, quoniam nec inter Chriſtianos aliter poteſt ſervari reipub. tranquillitas, opus eſſe prophanis magiſtratibus, qui metu mali cohibeant ſcelerosos, qui legibus ac monitis non obtemperant. Quam poteſtatem ſi concedimus magiſtratui, belli quoque ius monarchis concedamus, oportet. Quanquam illud certiſſimum arbitror, omnia tentanda potius quam inter Chriſtianos bellum oriatur, nec prorſus ſuſcipiendum, niſi fruſtra conſumptis omnibus remediis vitari non poſſit, etiam ſi cauſa ſit tum graviſſima, tum iuſtiſſima. Nam ſi libido dominandi, ſi ambitio, ſi privatus dolor, ſi vindictæ cupiditas bellum perſuaſit, latrocinium eſſe conſtat, non bellum. Et quanquam Chriſtianorum principum præcipuæ partes ſunt bella gerere, tamen non oportet rem omnem periculoſiſſimam ſuſcipere ſine civita-

civitatum & patriæ consensu. Quod si necessitas inevitabilis huc hortatur, ut omnino bellandum sit, Christianæ mansuetudinis est, viribus totis adniti, ut bellum quam minime multos corripiat, & quantū potest minima sanguinis iactura quam ocissime finiatur. Laudatur enim hoc nomine Theodosius Imperator, & laudatur à viro laudatissimo Ambrosio, quod à communione sacramentorum abstinuerit, eo quod hostibus in bello cæsis victoria cruenta contigisset. Atqui Romani pro numero cæsorum hostium, statuas ac triumphos splendidiores decernebant. Nec Ambrosius qui factum hoc prædicavit in Theodosio, bellum quamlibet necessarium iustumve probat, nisi adsit animus religiosus, totam victoriæ fiduciam in Deo collocans, nec aliud spectans, nisi reipubl. tranquillitatem. Quidam nobis percontantibus, qui consistere possit respubl. Christianorum, si nulli sint qui legibus & armis protegant, mutua percontatione respondere solent, quomodo subsistit & crevit respubl.

Christia-

Christiana, quum nec magistratus haberet prophanos, nec arma, nec tormenta? Verum ut talibus initiis expediebat exoriri ecclesiam, ita nihil necesse est ut perpetuo sit idem rerum status. Crevit miraculis, quæ nunc requirenda non sunt. Quanquam ecclesiæ tranquillitatem tum temporis utcumque tuebantur ethnici magistratus. Neq; enim cuivis tum licebat Christianum occidere. Porro quod attinet ad Lutheri rationem; Si ideo non est fas Turcis obsistere, quod per illos Deus castigat suorum malefacta, nec in morbis licebit accerseri medicos, quod Deus & morbos immittat ad purgationem suorum. Quin ad idem abutitur Satanæ malicia, cui tamen iubemur resistere. Fas est igitur & Turcas depellere, nisi Deus evidenti signo id fieri prohibeat. Quanquam, si nos ad bellum extimulet non reipubl. Christianæ tranquillitas, sed latius regnandi libido, aut opum cupiditas, aut similis aliqua causa, aut si nostris freti viribus magis quam Dei præsidio cum illis congredimur, aut

si præ-

ſi præter conventa;liquet, bellum irato Deo ſuſcipi. Addam & illud : Si Deus toties in nos immittit Turcas, ut ad vitam emendatiorem provocet, nosque paramus arma, nec ea corrigimus, quibus offenſus Deus nobis immittit barbarorum immanitatem, infelicibus auſpiciis bellum geremus. quod hactenus eveniſſe perſpicimus, vereorque ne in poſterum atrociora videamus, niſi toto pectore convertamur ad Dominum, eique ſacrificium offeramus, quod oſtendit nobis Pſalmus. Sed, obiiciunt aliqui, ut fas ſit Chriſtianis adverſus Chriſtianos bellum gerere, adverſus Turcas non licet, quod Paulus neget eſſe ſuum, de his qui foris ſunt iudicare, ſatis habere ſi de his qui intus ſunt iudicet. Sed Turcæ foris ſunt, nec ad eccleſiam pertinent. Quod ſi nobis fas eſt occidere Turcas, quur olim eccleſia non armavit ſe adverſus gentes tam immaniter ſævientes in profeſſores Chriſtiani nominis? Atqui Auguſtinus ne tum quidem id fieri volebat, quum noſtri numero & opibus eſſent

illis

illis ſuperiores, intercedens etiam pro quibuſdam qui Chriſtianos occiderant, ne per Imperatorem afficerentur ſupplicio: nec aliam adfert cauſam, niſi quod ea ratione martyrum eſſet obſcuranda gloria. Legimus, imperatores idololatras crudeliſſime ſæviſſe in fortunas & corpora Chriſtianorum, ſed Chriſtianos armis ſe tutatos, aut vindictam molitos, nunquam legimus. Unico fugæ præſidio ſunt uſi, quod illis Dominus indulſerat. Quanquam non deſunt autores, quorum eſt Tertullianus, qui cenſeant, fugam non ſimpliciter conceſſam, ſed ad tempus divino quodam conſilio permiſſam, ut quoniam pauci adhuc erant euangelicæ doctrinæ præcones, illorum fuga latius ſpargeretur Euangelium. Quo per orbem diſſeminato, fugere negandi genus erat. Quod ſi fugere non licet, minus licet ad arma procurrere. At Chriſtianorum vulgus perperam exiſtimat, cuivis licere Turcam non aliter occidere quam canem rabidum, non ob aliud, niſi quia Turca eſt. Quod ſi verum eſſet,

liceret

liceret cuivis occidere Iudæum: quod tamen si quis audeat, non effugerit pœnam legum civilium. At magistratus Christianus Iudæos punit, si quid delinquant adversus leges publicas, quibus sese submiserunt; ob diversam religionem non occiduntur, eo quod religio Christiana suadetur, non cogitur, & inseritur, non obtruditur. Hoc autem ius quo puniuntur Iudæi quemadmodum Christiani, habebant olim ethnici principes in Christianos, & nunc haberent Turcæ, si, quod Deus avertat, sub illorum ditione legitime viveremus. Proinde misere se fallunt, qui se credunt recta subvolaturos in cœlum, si contingat in prælio adversum Turcos cadere. Nisi pura sit conscientia, nec si pro Christo cervicem porrigas ad idololatriam vocanti tyranno, in cœlum pervenies. Porro tanta fuit priscorum ecclesiæ præsulum mansuetudo, ut ne relapsos quidem Iudæos vellent plecti supplicio capitis. Id perspicuum est ex distinctione de cõsecratione 4. cap. plerique ex Iudæis. Quum enim Sisemandus

mandus rex comperisset, multos Iudæos, qui detestati priorem impietatem, professi fuerant fidem Christianam, non solum relapsos in veterem blasphemiam, verum etiam abominandos ritus Iudaicos exercere, circuncisis liberis ac servis suis: Consuluit ecclesiæ præsules, quibus modis hoc immane scelus corrigendum esset. Responsum est illi, ex decreto concilii Toletani decimi; Tales Iudæos pontificali autoritate correctos, ad cultum Christianæ dignitatis revocandos esse, ut quos propria voluntas non emendabat, animadversio sacerdotalis coherceret: liberos à parentum consortio separandos, servos pro iniuria corporis libertate donandos. Iam cõstat, sacerdotes nullum habere ius occidendi quenquã. At nunc blasphemia in Christum ac virginem matrem, etiam sine relapsu punitur supplicio plusquam capitali, & in hæreticum errorem prolapsus traditur incendio, etiamsi non accedat crimen blasphemiæ. Berengarius autem in tam abominandum errorem revolu-

tus

tus adeo non eſt occiſus, ut nec archidiaconi dignitas illi ſit adempta. Exuritur & Chriſtianus in paganiſmum revolutus. Sed juſtius erat, Iudæum exurere, qui adulta ætate, catechiſmo edoctus, ſponte Chriſtum profeſſus eſt, quam qui infans & inſciens baptizatus. Hæc eo ſpectant, non ut repræhendam hodiernæ conſuetudinis ſeveritatem, fortaſſe neceſſariam, ſed ut oſtendam, eccleſiam, quo magis vigebat in ea germana pietas, hoc magis à bellis & capitalibus ſuppliciis abhorruiſſe. Divus Ambroſius probat in Cęſare, quod barbarorum incurſionem ab Italia depulerit, nec aliter probat, niſi cum fide & religionis amore ſumantur arma: quanquam, inquit, hoc non eſt euāgelicæ perfectionis. Vides, quam circumſpecte, quamq; contanter bellum approbarit. Verum ut omne gladii ius prophanis principibus ac magiſtratibus adimere, nihil aliud eſt, quam univerſum reipubl. ſtatum ſubvertere, civiumque fortunas ac vitam facinoroſorum audaciæ prodere, ita nullo bono exemplo fieri poteſt, ut

ſacer-

ſacerdotes non dicam bellum gerant ipſi, ſed bellicis negociis implicentur. Deo militant, nec implicari debent ſecularibus negociis. Bellum autem adeo res eſt ſecularis, ut propemodum ſit ethnica. Quod ſi fas eſt ſacerdotibus præliari, fas ſit & carnificem agere. Nunc quum pontificum conſtitutiones arceant ſacerdotem à medicando, qua fronte admittitur ad bellandum, cum medici ſtudium & ars ſit ſervare, bellatoris occidere? Exemplum autem de depellendis morbis, non per omnia congruit rei propoſitæ. Nam pharmacis uti, cum nullius iniuria damnove coniunctum eſt, at qui bello rem gerit, ſic ab ſeſe depellit iniuriam, ut aliis moliatur exitium. Quod ſi bellum parum iuſtis de cauſis ſucipitur, aut ſecus quam oportet geritur, nihilo magis probandum eſt, quam ſi quis morbum maleficis artibus depellere conetur. Quin & illud in diſquiſitionem vocatur, an qui ſibi male conſcius, agnoſcit morbum ab irato Deo immiſſum, fas ſit conceſſis remediis morbum depellere, quum inte-

interim hæreat in proposito eadem perpetrandi quæ perpetraverat. Videtur enim is manifeste repugnare divinæ voluntati. Sed ut hoc donetur, licere cuique, secundum primum naturæ ius, suam tueri incolumitatem qualicumque spe correctionis, etiamsi ob curatam valetudinem non incurrat novum crimen, tamen constat, illum gravissime peccare, quod Dei misericordiam ad emendationem vitæ sollicitantis respuit, seseque in summum discrimen coniicit, ut non modo non levetur morbo, sed gravius etiam malum sibi accersat. Nam arbitrari, medicorum arte morbum depelli posse invito Deo, extremæ impietatis est. In simili statu sumus, si, quum agnoscamus, nos Turcarum incursionibus ad vitam emendatiorem, ad mutuam concordiam sollicitari, tamen in sceleribus nostris persistentes, existimamus, nos irato Deo, viribus nostris calamitatem posse depellere. Quod si violata fide iusiurandi fœderumque Turcas lacessimus, perinde facimus, ac si ęgroti remediū
non

non à medicis, ſed à maleficis petamus. Proinde quemadmodum fidele conſilium dederit ægroto, qui illi ſuadeat, ut inprimis ſe Deo reconciliet, agnoſcatque Dei manum quam pro meritis mitiorem, imploretque Domini miſericordiam, ſumpto propoſito correctionis: ita ſalubre conſilium nunc dederit Chriſtianis principibus, qui ſuadeat illis, ut, priusquam ad arma procurrant, ea ſubmoveant, quibus offenſus Deus Turcas toties nobis immittit. Alioqui ſi nobis noſtris viribus promittamus victoriam, quid aliud quam nos ipſos fallimus, ac numinis iram magis ac magis in nos exacerbamus, Deo repugnantes verius quam ipſis Turcis? Non eſt autem neceſſe, ut ea commemorem, quæ Deum avertunt à nobis. In ſe quiſque deſcendat, ac domi reperiet affatim. Concluſit rurſus Deus omnia ſub peccatum, ut omnium miſereatur. Alius aliis laborat vitiis, alius apertius malus eſt, alius tectius: Omnes tamen egemus Dei miſericordia. Quæ tamen præcipua ſunt & evidentiſſima,

tissima, maxime dissimulantur. Quæ sunt illa? Utinam in pauciores caderent quæ dicturus sum invitus ac dolens! utinam in nullos! Ecclesiæ pastores, immane, quantum degenerarunt ab archetypo suo. Quam hic omnia vitiarunt tinearum pessimæ, ambitio quæstusque! Dein quot annis vidimus externos principes irreconsiliabilibus odiis inter sese certare? Pro Helena decennio bellum actum est inter Græcos ac Troianos. At pro Helena Mediolano, quanto diutius conflictatum est? Quid malorum non est passa Italia? Quibus non malis afflicta est Gallia? Flent etiam victrices regiones. Belli, quod nobis tot annos fuit cum Gelriis, mysterium satius est non attingere: nimium est quod sensimus: ac ne singula persequar, quæ regio superest, ubi non incredibili rerum caritate premitur tenuis plebecula. Ubi nunc veræ fidei, ubi Christianæ charitatis, ubi pacis & concordiæ vestigia? Quo unquam sæculo plus licuit fraudibus, audaciæ, rapinæ, & imposturis? Et interim ceu germani Chri-

ni Christiani Turcas detestamur. Si nobis succedere cupimus, ut Turcas à nostris cervicibus depellamus, prius teterrimum Turcarum genus ex animis nostris exigamus, avaritiam, ambitionem, dominandi libidinem, nostri fiduciam, impietatem, luxum, voluptatum amorem, fraudulentiam, iram, odium, invidiam, & in his gladio spiritus iugulatis, sumamus animum vere Christianum, atque ita si res postulet sub vexillis Christi, militemus adversus Turcas homines, & eodem propugnatore vincemus. Hoc enim promisit in Levitico, sed legem servantibus: persequemini inimicos vestros, & corruent coram vobis: persequentur quinque de vestris centum alienos, & centum de vobis decem milia. Tum autem fuerit Christo gratissimus triumphus, si hoc egerimus, non tam ut illos occidamus, quam ut eos in religionis ac pietatis consortium adiungamus. Tales victorias amat, qui gaudet servatoris cognomine, qui sic occidit ut vivificet, sic vulnerat ut sanet. Pium, deoque gratissi-

mum est homicidium, sic iugulare Turcam, ut existat Christianus: sic deiicere impium, ut exoriatur pius. Hic igitur sit scopus unicus, hoc præcipuum studium, ut Christi ditionem augeamus potius quam nostram. Alioqui iugulare Turcas quid aliud est quā orco litare? Possidere quod Turca possidet, imperare quibus imperat, nec aliud spectare, superbiores nos & avariores reddere poterit, feliciores non poterit, ac periculum fuerit, ne nos degeneremus in Turcas citius, quam ut illos ad ovile Christi aggregemus. Quisquis considerat præter Syriam ac Palæstinam tot Græciæ regna, tot Asiæ minoris provincias, in quibus olim per Apostolos prædicatum est euangelium, nunc propemodum desolatas esse, ac barbarorum tyrannide premi, qui fieri potest, ut non totis præcordiis indolescat, optetque Christi nomen, quod nunc in angustum videtur contractum, per universum terrarum orbem agnosci, celebrari, adorari, iuxta Psalmum, Universas nationes variis linguis, sed concor-

concordibus in eodem templo, hoc est, in unitate ecclesiæ, redemptori suo canere gloriam. Nam beatus Paulus nobis spem bonam concedit, fore, ut aliquando Iudæorum pertinacissima natio ad idem ovile congregetur, ac nobiscum agnoscat unicum pastorem Iesum. Quanto magis id sperandum de Turcis, reliquisque barbaris nationibus, quarum, ut audio, nulla colit idola, sed dimidiatum habent Christianismum. Si totum orbem tam pauci discipuli potuerunt sub Christi iugum mittere, non aliis instructi pręsidiis, quam fiducia erga Deum, & gladio spiritus, quidni nos idem auxiliante Christo possimus, qui præter monarchas Christianos tot habemus theologiæ doctores, tot egregios pręsules, tot cardinales, tot euangelicæ perfectionis professores? Non est abbreviata manus Domini, nisi nos illius gratiæ defuerimus. Exitus totus negotii pendet ab illius nutu qui dixit: Sine me nihil potestis facere. Illo protectore, unum fugient mille: illo averso, nihil profuerit quamvis nume-

rosa militum manus, nec belli quamlibet operosus apparatus. Ergo cum primis fixa in illo totius nostræ spei ancora, nihil vetuerit humanorum consiliorum rationes accedere, quæ sic adhibendæ sunt, ut nihilo secius toti pendeamus à numinis æterni præsidiis, cuius favorem frustra speramus nobis adfuturum, si titulo quidem pro illo pugnemus, cæterum re vera adversus illius voluntatem belligeremur. Ut autem intelligamus, àn volente Deo bellum suscipiatur, & an prospere cessurum sit, nihil necessum est prophetas accersere, nec ad exemplum Davidis admoto Ephod oraculum cõsulere, aut ad exemplum Gedeonis triplex signum expetere. Iudæorum ac gentium est expetere miracula, non fidelium. Multo vero minus oportet exemplo gentium augures aut aruspices adhibere. Nullum certius oraculum scripturis divinis, nullum certius augurium quam mens sibi recti propositi conscia. Si gladium eximit tibi è vagina publicæ tranquillitatis studium, si fratrũm oppressorũ memoria, si re-

ſi religionis amor, ſi tota victoriæ ſpes eſt in præſidio numinis, ſi rectus oculus non alio ſpectat quam ad Chriſti gloriam, ac Chriſtiani gregis utilitatem, puta tibi divinitus de propitiatorio reſponſum, Aggredere: vinces. Sin ſcriptura divina reclamat animo tuo, puta, per angelum eſſe denunciatum ut quieſcas. Si crudelitas, ſi proferendæ ditionis amor, ſi rapinæ cupiditas vocat ad arma, ſcito nullas aves volare poſſe inauſpicatiores. Nam etiam ſi quid interdum feliciter cadere videtur iis, qui talibus auguriis bellum ſuſcipiunt, non felicitas eſt, ſed eſca fallax in graviores illectans calamitates. Interdum hoc noſtris debetur ſceleribus, & hominum erga Deum diffidentiæ, ut multæ res certam promittant victoriam, quum divinitus paretur extrema calamitas. Sic apud Homerum emittitur οὖλος ὄνειρος, qui Græcos victoriæ ſpe ad arma concitatos in ſummam cladem pertraxit. Sic in divinis literis legitur ſpiritus Domini mendax, qui per ora prophetarum omnium Achab regi Iſrael pro-

mitteret magnificam victoriam, quum Dominus illi pararet exitium. Nam in primo ſtatim prælio vulneratus interiit, pœnas luens non audito Micheę. Auditi ſunt quadringenti prophetæ, uno ſpiritu mentientes, & contemptus eſt Micheas ſolus vera prædicens. A talibus prophetis & noſtris monarchis cavendum cenſeo. Sunt enim qui ex anulis ac divinationibus promittant victorias, ſunt qui per induſia & gladios fortunatos, ſunt qui ex ventriloquiis & aſtris, ſunt qui ex humanis artibus præſidiisque pollicentur ſucceſſum. Tot ſumus inquiunt numero, tantum habemus machinarum: his locis aggrediemur, ſic & ſic fallemus hoſtem: adſit Deus, non adſit, noſtra eſt victoria. Alii de ſuggeſto ſacro clamant: Ite proſpere, tradet Dominus hoſtes in manus veſtras, cornibus ferreis ventilabitis eos, donec funditus deleatis univerſos. Huiuſmodi fortiſſimas voces, interdum & venales impune iactant populi periculo, ipſi procul à telis domi ſe continent, & culinæ ventriſque negocium agunt.

agunt. Tales olim fuisse quamplurimos belli præcones, nimium compertum est. Utinam nunc eiusmodi nulli sint. Hic fortasse videbor alicui suscepisse negocium dehortandi à bello Turcico. Nequaquam. Sed hoc ago potius, ut feliciter bellum cum illis geramus, vereque speciosos triumphos Christo reportemus. Nam nihil aliud vociferari, quam bellum in Turcas, in immanes beluas, in Ecclesiæ perduelliones, in gentem omni scelerum ac flagitiorum genere contaminatam, quid aliud est, quam imperitam multitudinem hostibus prodere? Quin ipse non semel admiratus sum, quum de propinquo audiremus crebras Hungariæ clades, nuper Ludovici miserandum exitium, Mariæ reginæ tristissimam sortem: nunc præter occupatum Hungariæ regnum, tam crudelem Austriæ vastationem, nostras regiones, atque ipsam adeo Germaniam adeo frigere, quasi quod geritur nihil ad nos attineat. Contrahimus manus, & voluptatibus ac nugis impendimus, quas tuendis Christia-

 nis

nis impendere gravamur. Neque vero me clam est, quid hic plerique causari soleant. Toties per Pontifices Romanos acta est hæc fabula, semper ridiculus fuit exitus. Aut enim nihil profectum est, aut res cessit in deterius. Pecunia, inquiunt, collecta, hæsit in manibus Pontificum, Cardinalium, monachorum, ducum, ac principum. Nam gregario militi stipendii vice relinquitur prædandi licentia. Toties audivimus cruciatam expeditionem, recuperationem terræ sanctæ; toties vidimus rubram crucem, triplici corona insignitam, cum rubro scrinio; toties audivimus sacrosanctas conciones omnia pollicentes, toties acta præclara, spes amplissimas: nec aliud triumphatum est quam pecunia. Itaque quum proverbio moveamur, esse turpissimum, bis ad eundem lapidem impingere, nos plus tricies falsi, qui possumus fidere promissis quamlibet splendidis, toties aperte delusi? Eadem res in totum prope alienavit animos hominum ab indulgentiis. Sensimus, inquiunt, meras esse nun-

dinas: Subinde mutabatur titulus. Nunc erat res cum Turca, nunc Pontifex bello premebatur: nunc erat iubileum, quod duplicatum est, ut esset quæstus geminus: sub Alexandro etiam triplicatum est, quia forte pœnitebat nundinarum: nunc offerebatur potestas plusquam plenaria, & periclitabatur purgatorium, ne prorsus nullum haberet incolam. Nunc ædificabatur templum divi Petri in Vaticano. Nunc esuriebat Iacobus Compostellanus: nunc sanctus spiritus, ille largitor omniũ, implorabat opẽ: nunc egebant monachi in monte Sinai: nũc offerebatur compositio clementissima debentibus restitutionem, ac iustificatio bonorum male partorum, etiam è templis spoliatis. Quid plura? Nullus erat componendi modus aut finis. Pecuniæ partem secabant principes, ut reciperent diploma Pontificium, partem decani & officiales, partem commissarii, partẽ qui præerant exomologesibus. Aliis datum est aliquid, ut loquerentur, aliis ut silerent. Nec minima pars peribat inter scelerosos, ut

fere sunt, ministros ac diplomatophoros. Hos inquiunt lusus toties ac palam actos, & intellexit, & tulit crassus Germaniæ, crassior Galliæ populus. Quum in Flandriam occidentalem inexundasset mare, totique regioni miserabile spectaculum exhibuisset, mox præsto fuerunt indulgentię, quam maxime liberales. Causa movebat omnes vehementer, nonnihil etiam autoritas Hadriani nuper Pontificis. Collatum est affatim, ut ea pecunia miseris subveniretur. Missi sunt delegati qui locis inspectis renunciarent, quid quibus modis sarciendum esset. Res picturis exhibita est. Quonam dilapsa sit eà pecunia, non est quur memorem, certe nihil impensum est in eum usum, in quem fuerat collecta. Hæc aliaque permulta nobis occinunt hodie, quoties suademus ut omnes monarchis adsint adversus Turcarum sævitiam: & utinam haberemus quo liquido possimus declarare vana omnia quæ prædicant. Magnis studiis actum est hoc negocium olim à multis Pontificibus, & quod mirum est,

ab ipso

ab ipso Bernardo, & monacho, & sancto: nihil omissum est à Bessarione, à Pio secundo: genuit ea res multos ordines cruciferorum, designati sunt amplissimi proventus, additæ dignitates. Quid profectum sit, ipsa res clamitat. Leo decimus in hoc ipsum totis viribus incubuit, dimissis per omnes Christianorum provincias legatis Cardinalibus, non quibuslibet, sed viris apprime doctis: nusquam pronis auribus audita est legatio, quum Lutherus nondum scripsisset adversus indulgentias Pontificias, nondum prodidisset articulum, adversus Turcas belligerari nihil aliud esse, quam Deo per illos visitanti nos repugnare. Hæc eo commemorare visum est, imo res ipsa compellit, ne satis existimemus vociferari in beluas Turcas, sed ut rationem ineamus, qua fieri possit, ut posthac, si pugnandum est, felicius, quam hactenus factum est, pugnemus cum Turcis, & animos hominum non omnino nulla de causa aversos, ad officium pietatis revocemus. Nunc propius urget nos mali vis, & habe-

mus principes, non minus ditione præcellentes, quam religionis ſtudio præſtantes, Carolum Imperatorem, & huius Germanum regem Ferdinandū, ac iam tandem, utinam maturius fœderatū, Chriſtianiſſimum Galliarum regem Franciſcum. Nec tum pro ſua pietate, tum pro cognominis honore, (nam fidei catholicæ defenſor dici meruit,) defuturus eſt huic negocio Inclytus Angliæ rex Henricus. Orandum eſt, atque etiam ſperandum eſt, fore, ut noſtri miſertus Dominus Ieſus Vicario ſuo Clementi VII. mentem inſerat ipſo dignam, eamque confirmet, ac bene fortunet, quam præ ſe ferre dicitur, & à bonis creditur. Quibus rationibus effici poſſit, ut proſpere cedat bellum, iam antea ſatis declaravimus, ſi primum omnium placemus iram Domini, ſi pura rectaque ſit intentio, ſi tota fiducia ſit in Chriſtum, ſi ſub illius vexillis pugnemus, ſi ille triumphet in nobis, ſi Dei noſtri iuſſis obtemperantes, veluti ſub illius oculis aggrediamur hoſtes. Nam ſi propter unius Achan furtum, totus populus

Israel infeliciter pugnabat cum hosti-bus, quid nobis sperādūest, si sceleribus onusti per milites scelerosos pugnemus? qui venalem habentes animam, nihil non flagitiorū admittunt, dū prędabundi proficiscūtur ad bellum, prædabundi redeunt, aliquanto immitiores in suos quam in hostes, qui scorta circumferunt, qui in tentoriis temulenti ludunt aleam, peierant, rixantur, ac pugnant. quos non alia res elicit in bellum, quam licentia peccandi, & prædæ spes. Si volumus Deum propugnatorē, nec tales esse possumus quales erant illi milites, quales describit divus Bernardus, de quibus ambigit utrum monachos appellare debeat, an milites, tanta erat & in moribus integritas, & in præliis fortitudo: saltem animus vacet crimine, nec sub ipsius signis agentes, dominum nostris sceleribus provocemus. Ut autem talis sit miles, multū momenti est in ducibus, plurimum in monarchis: qui si spectēt opes, ac latius regnandi dulcedinem, potius quam commodum Reipub., id quod de nostris mea quidem sententia mini-

minime suspicandum est, omnia nostra quamvis operosa molimina vergent in infelicem exitũ. Item si Pontifex, quod absit, ita cogitet, proferam meum principatum, crescent ex novis Ecclesiis annatæ, constabiliam regnum meum, Cardinales meos, mihique iuratos, urbibus ac provinciis præficiam, & per hoc bellũ ipsis imperabo monarchis: vereor ne magno rei Christianæ malo bellum hoc suscipiamus. Verum id ne fiat, in nobis situm est, nobis in manu est præparare animos, & Dominus dabit lætum eventum. Porro si quis crassior hæc ceu delira rideat, etiam atque etiam videat, ne rideat risum Sardonium: nec recuso videri ridicula loqui, nisi toties nobis conflictatio cum Turcis cessisset infeliciter. Et querimur nobis infeliciter cadere quæ gerimus, quum sub titulo Christi hactenus negocium egerimus satanæ, quum irato Deo sumpserimus arma? Clamat per Esaiam Dominus, & clamat nobis quotidie, quibus illa scripta sunt: Auferte malum ab oculis meis, quiescite agere perverse, & discite benefacere, &

venite, atque arguite me. Promittit inæstimabilia, minatur atrocia; nec pollicens auditur, nec minitans. Beneficia dissimulamus, minas contemnimus, adversus castigantem queruli sumus. De bellis querimur, quum ipsi nobis bellum accersamus. Pacem sublatam comploramus, quum pacis tranquillitate ad luxum, ad voluptates abutamur, ac nec in pace pacem inter nos habeamus. Quiescentibus armis hostium, fervent intestinæ simultates, rixæ, lites, ac seditiones, & cum nemo cadat in prælio, multi pereunt in iurgiis, ac temulentia. Querimur, terram non respondere nostris votis, quum nos tam male respondeamus iussis divinis: obmurmuramus Deo, quod sterilescant agri, cum nos illi nihil gignamus, præter folia, spinas, & zizania. Miramur, assidue stillare cœlum, quum tanta sit cordium nostrorũ siccitas, ut vix quisquam lachrymulam emittat pro commissis suis. Querimur de rerum penuria & caritate, quasi non, in quavis ubere proventu, per rapacitatem, avariciam, & monopolio-

rum artes, tum inopiam ipsi pariamus, tum caritatem! Dolemus, minus solito nasci, cum ea quæ nata sunt, non præbeantur egentibus. Postremo, de tot malis querimur, quum de bonis Deo non agamus gratias: de malis querimur, quasi male vivendo quicquam boni mereamur. Deploramus infelicitatem nostri seculi, cum in tot calamitatibus nobis vacet esse malis. Quumque non sine causa quidam divinent instare finem huius mundi: tamen non solum iungimus matrimonia, licita, & illicita, quemadmodum in diebus Noe: verumetiam epulamur, ambimus honores, venamur dignitates, extruimus, longo molimine captamus regna; latifundia latifundiis, civitates civitatibus, ditiones ditionibus, veluti linum lino connectimus. Audiamus ergo vocem Domini præcipientis, & ille audiet vocem populi ad se clamãtis: Si nos fecerimus quod ille iussit, nisi ille fecerit quod promisit, adeamus eum, expostulemus cum illo, non recusat ita redargui, qui quærit occasionem miserendi. Superest,

est, ut de revocandis mortalium animis dicam nonnihil. Equidem arbitror, populum aliquanto propensiorem fore ad hoc bellum, si conspexerit, per summos ac legitimos monarchas, eosque vere concordes, suscipi: quorum hac in re primum ius est Cæsari Carolo, cum suis satrapis, proximum regi Christianismo, tertium regi Ferdinando, cui propius imminet illa barbaries, dein aliorum principum. Nam si fas est vera loqui, huiusmodi negocia per Card. Episcopos, Abbates, ac Sacerdotes geri, nec decorum est, nec consonum sacris literis, nec ecclesiasticis sanctionibus; deniq; nec hactenus unquam bene successit. Haud enim scio, quo pacto Mars iniquior est viris sacratioribus dicatis negociis: & miles libentius paret ducibus prophanis, quam sacris. Denique bellũ habet multa stratagemata, pro rebus præsentibus necessaria magis quam honesta, quæ tolerabilius geruntur per homines ab Euangelicæ perfectionis professione alieniores. Nam bellare res est necessitatis potius

quam

quam dignitatis, licet hinc quondam omnes fere dignitatum tituli nati videantur, Comitum, Ducum, Baronũ, Marischalcorum, Lantgraviorũ. Hæc videlicet erant vel autoramenta, vel solatia, sese ob publicam tranquillitatem in vitæ discrimen exponentium: sed quicquid eiusmodi titulorum est, aut munerum, etiam si regum addas, longe est infra dignitatem eorum, qui in Christi vices successerunt. Quanquã & illi vicissim principibus debent honorem, & obsequium, suum munus obeuntibus. Veniam dabit vera loquenti, principum æquitas; qui fere solum Pontificẽ agnoscunt, cum ipsis est commodum. Vitæ merita solus iudicat Deus: cæterum quod ad ordinem politicum attinet, nullus est episcopus tam humilis, quin sit quovis monarcha sublimior, functionis dignitate. Ambrosius urbis unius erat Episcopus, huic se submisit Theodosius, non venali titulo Imperator, sed tam late imperans princeps. Christus nunquam bellasse legitur, sed tradidit nobis cœlestẽ philosophiam, ostẽ-

dit viam ad Immortalitatem, docuit errantes, redarguit incredulos, consolatus est pusillanimes, fovit imbecilles, studuit quamplurimos patri lucrifacere, beneficio devinxit & dignos & indignos, sanavit omne morborum genus. Hæc est vere sublimis, regiaque functio, ad quam si conferas omnia militarium dignitatum munia, plebeia sunt ac servilia. Nō elevo principibus debitum honorem, quem agnoscit & Paulus, sed ordinem indico. Et tamen nescio, quomodo fit, ut plerique quod honorificentius est, negligant, quodque humilius est, affectent: quum nemo tam stultus sit, ut si gemmas & aurum habeat, his fastiditis, plumbo ferrove magis delectetur. Quam male cohærent illa vocabula, Cardinalis strategus, Episcopus dux, Abbas comes, Sacerdos Centurio? Perinde quasi statuam ostēdas semigemmeam ac semiluteam, aut centaurū ex homine & equo mixtū. Non suaserim, ut cuiquā per vim ac tumultum, quod possidet adimatur: sed si Dominus hanc mentē impertiret Ec-
clesiæ

clesiæ ministris, ut sponte ditionem mundanam abiicerent; nihilo peius haberet religio Christiana, mea quidem sententia, & ipsis non paulo plus accederet tum quietis, tum dignitatis. Tantum census æquum esset illis relinqui, quantum ad honestam mundiciam, atque etiam dignitatem, sufficeret. Autoritatem adderet morum integritas, ac doctrinæ sacræ præeminẽtia. In hoc tantum adessent principibus, ut si quando per inscitiam, aut iram, ambitionemve, tenderent in tyrannidẽ, salubribus ac paternis monitis eos revocarent in viam. Eos vero, qui loco proxime ad Christum accedunt, oportebat ab his crassioribus functionibus esse purissimos. Apud Britannos summa est dignitas ecclesiasticorũ, ac census opimi. Nec ibi tamen quisquam est Episcopus, aut Abbas, qui micam habet prophanæ ditionis, aut arces, aut bombardas, aut satellitium. Neque quisquam monetam cudit, præter unum Archiepiscopum Cantuariensem, idque duntaxat honoris gratia: hoc dignitatis illi promeruit mors divi Tho-

mæ Acrensis. Nunquam bellicis negotiis implicatur, sed Ecclesiarum curam gerit. Aut vereor, ne hæc in aliis optare liceat magis, quam sperare. Nec expedit quicquam tentare per tumultum. Minus itaque diffidet populus, si viderit, legitimorum monarcharum concordibus animis rem geri, si magna pecuniarum pars committatur præcipuis civitatibus, ut ubi res urgeat, tum exhibeantur in usum præsentem: si vitetur omnis suspicio, nec hoc prætextu captetur occasio premendi libertatem, ac iura civitatum, aut regum, principuumve Christianorum: si, quantum fieri potest, servetur immunitas ecclesiarum, ne fiat, ut, dum sinistris consiliis quietem nobis molimur à Turcis, civilibus bellis universam ditionem Christianam concutiamus: & dum Turcarum tyrannidem demolimur, in nos ipsos plusquam Turcicam tyrannidem accersamus. Quanquam autem sine pecuniis nullum omnino bellum geri queat, nedum hoc omnium gravissimum, tamen ita moderandæ sunt

exactio-

exactiones, ut tenui populo sit unde vivat. Meminerint principes, quantopere multis iam annis, bellis, sponsalibus, inaugurationibus, peregrinationibus, exactionibus precariis, & non precariis, monopoliis, monetæ mutandis æstimationibus, aliisque titulis compluribus, sit attenuatus populus, exhausta civitatum æraria, quanta laboretur etiamnum rerũ necessariarum tum inopia, tum penuria. Quadruplo emendum est, si quid velis. Quis autem nescit, quam seditiosa res sit fames ac sitis? Expertus est hoc olim Moyses. Et hactenus vidimus, totam fere molem exactionum redisse ad agricolas, ac tenuem plebeculam. Iam quosdam audio vociferari, spolientur abbates opulenti, indocti & luxu perditi, spolientur episcopi, regias opes male prodigentes: spolientur canonici, sacerdotes, onusti, & interim genio servientes. O voces seditiosas. Quin eadem opera clamant, spolientur omnes divites, spolientur magistratus ac proceres? Sunt enim & inter hos, & qui suas opes aut male ser-

vant, aut deterius profundunt. Non omnes episcopi tales sunt, & aliquos episcopos omnino esse oportet, quemadmodum & magistratus oportet esse. Atqui exemplum spoliandi malos, fenestram aperit ad spoliandos quoslibet. Æquius est, ne probi lædantur, improbis ignoscere, quam, dũ dignis afficiuntur mali, bonos indigna pati. Ut ne commemorem, quod sæpe fallit populum, nimis pronam in malam partem suspicionem, & quorũ intolerabilis est improbitas, legitimis rationibus posse corrigi: atque in totũ pauciores futuros malos, si deligantur boni. Postremo, non magni retulerit, si male profundentibus eripiant, sceleratius profusuri. Vetus est hulcus militarium, ac plebeiorum invidia, adversus ocium, & opes sacerdotum; cui si principes subministrent occasionem, nihil aliud quam oleum camino addiderint. Bellatur, inquiunt, pro religione Christiana, par est, illos potissimum impendere. Quid ego audio? principes & populus alieni sunt à religione Christiana? An non hoc

præcipue nomine principes ſuſcipiunt principatum, ut Chriſtianæ religionis tranquillitatem tueantur? Quod ſi faciunt, quid aliud præſtant, quam quod iureiurando profeſſi ſunt? Ac populus dum arma capit, quid aliud præſtat, quam quod ſine nefario ſcelere non poterat omittere? Pugnamus, inquiunt, pro ocioſis: imo pro vobis ipſis pugnatis, dum pro coniugibus ac liberis, dum pro aris ac focis, ut aiunt, pro templis, ac templorum miniſtris, bellum geritis. Nec illi ſunt ocioſi; habent functionem ſuam; orant, docent, conſolantur, admonent, tractant myſteria; interpellant Deum pro ſceleribus populi, impetrant ſuis precibus, veſtris armis victoriam. Fateamur, illos eſſe ocioſos, ſi Moſes ocioſus erat, quum pugnantibus adverſus Amalechitas Hebræis, nihil aliud quam precabatur Dominum. Magis præliabatur huius deprecatio, quam illorum arma. Oculi proſpiciunt toti corpori, manus laborant toti corpori, ſtomachus concoquit toti corpori, ac ſibi ſerviunt dum ſingula membra

ſerviunt

ſerviunt toti corpori. Hæc eo dixerim, ut, ſi viris Eccleſiaſticis immunitas omnino ſervari non poteſt, moderata ſit exactio: quanquam iniquum non eſt, ut qui feuda poſſident, pro ſua portione conferant, & qui participes eſſe voluerunt honoris, oneris quoque partem ferant. Ut autem citra magnum populi gravamen pecuniæ ſuppetant in bellum, hac ratione fieri poteſt, ſi principes impendia ſupervacanea reſecent. id ſi fecerint, videbunt quantum vectigal accreſcat cenſibus. Quis enim digne recenſeat, quantum illis pereat in pompis, in largitionibus, in conviviis, in ambitioſis legationibus, in luſibus & alea? Si ſanctum ac pium exiſtimant, belligerari contra Turcas; quam eleemoſynam præſtare valeant Deo gratiorem, quam ſi ſuum vectigal augeant parſimonia, & quod de ſtrepitu detraxerint, impendatur pietati? Quod de principibus loquor, idem de divitibus quibuſlibet ſentiendum eſt. Bis gratum erit Deo, ſi quod pietati impenditur, vitiis detrahitur. Hac ratione fiet, ut nemo largendo

fiat pauperior, & virtutis accessione fiat opulentior. Minuet & illud populi diffidentiam, si quod decretum fuerit, maturetur. Hactenus in colligendis pecuniis adhibita est celeritas, in negocio peragendo mira fuit contatio, ne dicam cessatio. Superest, ut paucis respondeamus his, qui dictitãt, hoc bellum non pertinere ad religionem Christianam: sed de regno Ungariæ tantum decertari inter duos principes: quorum alteri Turca tulerit suppetias, sed accersitus: cui non ob aliud faveat, nisi quod horret tam potentem vicinum, cuius ditio videatur indies accrescere: tum qui fratrem habeat, cuius potentia Christianis etiam principibus formidini est. Consultius, inquiunt, fuerat, regnum illud cum Ioanne partiri, aut in totum etiam cedere, quam tam potentem, tamque sanguinariam gentem in Christianos irritare. Non enim sempe urgendum est ius, sed interdum videndum, quid expediat: interdum de iure tuo concedere, maximum est lucrum. Ne dolo dicam, cessionem ipse

suasu-

ſuaſurus eram, ſi ſerio fuiſſem in conſilium adhibitus: at non dubito, quin ſingulari tum prudentia, tum pietate prædito regi Ferdinando, hac in re ſatis conſtet ſui conſilii ratio. Nec noſtrum eſt de parum cognitis ferre ſententiam. Verum illud expendant iſti, num æquum exiſtiment, ut poſthac arbitrio Turcarum reges habeamus aut non habeamus, mox & Epiſcopos ex illorum commodo accepturi. Quid porro, ſi Deus, videns illorum immanitatem ad extremum deveniſſe, hanc immiſit occaſionem finiendæ tandem nunquam ſatiatæ illius rapacitatis? Et ſi nos quieſcamus, num arbitramur, illum quieturum, qui nunquam ceſſavit ſuæ ditionis proferre pomeria? Iam obſcurum non eſt, quin aliquot principibus ſuſpecta ſit tanta Cæſaris potentia, nuper etiam, Gallis devictis, aucta, præſertim cum non ignorent, quam neſciat ſibi præſcribere terminos regnandi dulcedo: ſed hunc metum facile excludet potentia maior optimi Cæſaris lenitas & humanitas. Exaudiuntur interim & aliorum vo-

 ce;

ces abominandæ, qui iactant, esse tolerabilius, agere Christianos sub imperio Turcarum, quam sub Christianis principibus, ac sub Pontifice Romano. Hoc genus homines, si modo loquuntur ex animo, aut prorsus non intelligunt quid sit vivere sub Turcarum imperio, aut ipsi gerunt Turcicos animos, ac pœnitet eos Christianæ professionis. Scythæ & Ichthyophagi non ferebant iugum Romanæ ditionis, & nos optabimus colla submittere iugo Turcarum? Hic exaggerent quantum velint quorundam principum severitatem, rapacitatem, ac violentiam; quota portio fuerit ad Turcarum immanitatem? Quis enim est paulo generosioris animi, qui non malit in acie oppetere, quam sub illis barbaris indignam pati servitutem. Meliore conditione sunt apud nos Iudæi, quam apud illos Christiani, quos non habent pro hominibus, sed pro iumentis. Pueros ac senes trucidant; adolescentes ac puellas, laboribus aptas ac libidini, abigunt, abactas diversim spargunt: & si quid forte coalescen-

lescentes cōtraxerint rei, rapitur quod collectum est, & ipsos alium alio dispergunt. Si quis ausit adversus illius mutire leges, diris suppliciis exanimatur. Si quis Christi nomen abneget, ita demum fit satrapas. Abiectissimi mancipii capillos in corde gestet oportet, qui tam diram tamque fœdam optet servire servitutem. Quid autem dicam de politia? Quæ legum æquitas apud illos? Quicquid tyranno placuit, lex est. Quæ senatus autoritas? Quæ philosophia locum illic habet? Quæ Theologorum scholæ? Quæ sacræ conciones? Quæ religionis synceritas? Sectam habent ex Iudaismo, Christianismo, Paganismo ex Arianorum hæresi cōmixtam. Agnoscunt Christum, ut unum quempiam ex Prophetis. Idem faciunt Iudæi. Sed hominem tantum fuisse prædicant, quod detestabilius est Arianorum dogmate, qui Christum Deum esse profitebantur, & magnum quiDeum, sed verum Deum ac natura Deum negabant, quod existimarent nullam creaturam esse natura Deum.

Quid quod pestilentem ac scelerosum hominem Machumetem Christo, in cuius nomine flectitur omne genu, cœlestium, terrestrium, & infernorum, præferunt? Quis non prius habeat in extremis solitudinibus inter lynces, lupos, leopardos, ac serpentes vivere, quam inter tales, ubi quotidie sint audiendæ detestabiles in Christum blasphemiæ, ad quas arridere summa sit impietas, obticescere cruciatus morte tristior, contradicere certa mors, nec ea simplex? Procul absit ab animis Christum diligentium ista cogitatio. Si quos fatalis necessitas in eam coniecit calamitatem, ut ferendum sit Turcicæ immanitatis iugum, sit hoc extremæ tolerantiæ, foris servire barbaris, intus Christum servare in pectore. Tum demum exemplo Israelitarum, qui Pharaoni in luto & latere serviebant, clament ad Dominum. Imitentur beatum Loth, qui in Sodomis agens quotidie discruciabatur animo, videns & audiens abominanda civitatis illius scelera. Imitentur Hebræos, sedentes ac flentes

tes ſuper flumina Babylonis, quod non liceret cantare cantica Domino in Sion, quod tantum liceret pſallere Domino in cordibus ſuis. Imiténtur Danielem, ieiuniis ac precibus aſſiduis ſolicitantem aures numinis, ut populum ſuum eximat è miſerando exilio. Ruſus ſunt qui putant, Turcam eſſe potentiorem, quam ut laceſſitus opprimi poſſit, etiam ſi tota ditio Chriſtianorum vires ſuas & opes in unum conferat. cum hydra nobis rem fore, non ſeptem, ſed innumerabilium capitum. Etiam ſi decem conflictibus fuerit cõciſus, non defuturũ milites per quos bellum inſtauret. Adde quod bellare quemadmodum illi bellant facillimum eſt: exurunt, trucidant, vaſtant omnia, & fugiunt. Exiguus grex deploratus poteſt ingentes edere clades. At ſic bellare Chriſtianorum non eſt. Hoc ergo bellum, inquiunt, quoniam uno atque altero prælio confici non poteſt, ſi duret annos aliquot, ut feliciter cedat, tamen exhauriet omnes opes Chriſtianorum, abſumet fortiſſi-

 mos.

mos quosque duces. Quod si victoria nobis tot orbitatibus, viduitatibus, ac luctibus constabit, quid futurum est, si victoria sit ab hostibus? Sed demus, inqiunt, omnia & celeriter & feliciter cadere ex animi nostri sententia, fingamus nostris armis occupatum quicquid usquam Turca possidet; quibus præsidiis tot regiones tuebimur? Nisi forte quis universas illas nationes internecione delendas censuerit. Si victis parcitur, haud dubie molientur rebellionem, & si quicquid est illic hominum protriverimus, an quiescent vicini? Nam habet ille fœderatos aliquot. In singulis igitur regionibus collocabimus præsidia, addemus præfectos, donec assuerint nostros imperio? Quibus eas præfecturas delegabimus? Ignavis & improbis? Res in deterius relabetur. Cordatis ac strennuis? Nos ipsos necessariis ducibus spoliabimus, nostræque opes eo demigrabunt. His ita respondendum arbitror, nec mihi placere bellum adversus Turcas, nisi huc adigat inevitabilis necessitas.

Fateor-

Fateorque vix ſperandam eſſe victoriam, niſi Dominus à nobis ſteterit: quem ſi ſtuduerimus habere propicium, etiam ſi centum congrediamur cum decem milibus, noſtra eſt victoria. Id vero fruſtra nobis pollicemur, niſi per univerſum orbem Chriſtianum præcedat univerſalis & inſignis vitæ correctio. Tot ſunt Chriſtiani, qui dira neceſſitate premuntur iugo Turcarum: & probabile eſt, inter Turcas non paucos eſſe, quos piget barbaricæ tyrannidis: hi ſe facile committent fidei noſtræ, ſi viderint paratum mitius imperium. Nam ſi ſervitus ſervitute mutanda eſt, levius fertur cui aſſuevimus. Porro quod quidam queruntur, Chriſtianos aliquot principes intolerabili iugo premere ſuos, & indies aliquid addere ſarcinæ, ut iam olim Turcicam tyrannidem moliri videantur; quemadmodum non omnino vanum eſt, ita optarim prorſus abſque cauſa dici. Maiores narrant nobis, quis rerum ſtatus fuerit ante annos ſeptuaginta: quem ſi conferas cum hiſce tempori-

bus, incredibile dictu, quantum decesserit libertati populi, civitatum autoritati, maiestati senatuum, ordinis Ecclesiastici reverentiæ; contra, quantum accreverit principum potentiæ, quantum exactionibus: in summa, quantum additum illi nimium iactato: Quod principi placuit, lex est. Hæc, etiamsi non narrent natu grandiores, ex annalibus, & actis non ita vetustis abunde liquent. Non accuso principes, fortassis hoc nostra meruit intractabilitas, ut iugo duriore premeremur. Gravior est querela de proceribus Ecclesiasticis, præcipue de his, qui Romani Pontificis negocia procurant. Quorum gesta, si quis conferat cum his, quæ veterum annalibus & pontificum decretis prodita sunt, immane quantum reperiet discrimen. Quod si Dominus dignetur his immittere mentem, honoribus, quæstu, voluptatibus mundanis superiorem, patribus se multi libenter submitterent, quos nunc quidam horrent, ut tyrannos ac prædones. Quorum animos ut ab hac suspicione revocemus.

vocemus, expedit ut ecclesiæ primates ab omni ſpecie luxus, ambitionis, avaritiæ, ac tyrannidis ſemet abducant. Multum increvit numerus Cardinalium, qua de re vetus iam eſt hominum querimonia. quibus ſi ſummus Pontifex, ut galerum purpureum mittit, ita poſſit & mentem Chriſto dignam immittere, profecto gratulandum eſſet Eccleſiæ. Nam ideo dicti ſunt Cardinales, quod ſanctimonia morum, quod eruditione ſacra, quod zelo Chriſtianæ pietatis, præ cæteris fulciant domum Dei. Debetur quidem egregiæ virtuti ſua dignitas, & ad perſuadendum momenti non parum habet authoritas, modo adſit Chriſtiana ſynceritas. Quales inter illos eſſe nonnullos ſperandum eſt; & fieri poteſt, ut Dominus populi votis permotus, tales reddat omnes: ſed querelis hominum his turbulentiſſimis temporibus expedit mederi. Obmurmurant, in magno venalem titulum, cum alioqui tot Epiſcopos, Archiepiſcopos, & Abbates opulentiſſimos habeat mundus. Queruntur, quicquid

habent Card., in ius Pontificis cadere; triadas ac tetradas Episcopon ac Abbatiarum, sacerdotiorum turbam, alendæ Cardinaliciæ dignitati concedi; socios esse regum, & aliquanto regibus haberi velle superiores, eoque quosdam ex his regum strepitum pro viribus æmulari, ne dicam præire. Nonnulli verentur, ne ab his exordiis eo proficiant tandem, ut si pietatem superet ambitio, ex sociis regum fiant reges, denique & regum Domini. His si quis respondeat, Quid hoc mali est, si tantum dignitatis accedat Ecclesiæ? protinus in os nobis recinunt, Satis, ô præclari, satis dominorum ac satraparum habet orbis Christianus, etiam si non conduplicentur principum ordines: patribus opus est, patres desiderat Christi grex, patrum ubique magna est penuria. Iam qui sunt lingua petulantiore, vitam quoque non verentur incessere, idque præter doctrinam scripturæ divinæ, quæ vetat in principem populi dicere convicium. Hic, cum in cæteris illis obturamus os, alia refellentes, alia in partem melio-

meliorem interpretantes. Non proferimus, inquiunt, arcana, non calumniamur ambigua. Quæ mundo nota ſunt, diſſimulari non poſſunt: Luxum, inquiunt, ac ſtrepitum ipſi nobis oſtentant. Ex his vidimus ſchiſmatum autores, vidimus alios exutos dignitate, alios opibus mulctatos, complures coniectos in carcerem, nonnullos actos in exilium, quoſdam etiam capitis affectos ſupplicio. Non deeſt omnino quod huiuſmodi maledicentiæ reſpondeatur; ſed tamen haberemus animos multitudinis longe propenſiores, & ad conferendam pecuniam & præſtandam operam, ſi primates Eccleſiæ dignitatem ſuam contraherent ad Chriſtianam modeſtiam. Quin potius hoc agamus omnes, ſummates pariter & infimates ac medioximi, ut quicquid inviſum eſt oculis Dei, à noſtris auferamus & cordibus, & moribus. Etenim ſi apud Eſaiam averſatur victimas eorum quorum manus plenæ erant ſanguinis, multo magis averſabitur bella noſtra, ſi viciis onuſtiores quam armis rem ag-

rem aggrediamur. Hæc eo ſpectant, ut ſi irato Deo bellum cum Turcis ſuſcipiamus, nihil expectemus niſi luctuoſum exitum, & omnium rerum miſerandam confuſionem: ſin, quod neceſſe eſt, vitam noſtram corrigimus, ut Dei miſericordiam nobis conciliemus, à principibus exordiendum eſt. Nam ut in populo nemo ſit malus, vix ſperandum eſt, licet vehementer optandum. Ne refert quidem perinde, qualis ſit miles gregarius, ſi monarchæ ducéſque in bonum conſentiant. Quod ut dominus efficere dignetur, communibus omnium aſſiduis precibus votiſque flagitandum eſt. Iam ſunt nonnulli, qui ſuſpicantur, hoc obliquis artibus agere principes, ut Turcici belli prætextu, expilatis civitatibus, agricolis & plebe, oppreſſis legibus, extincta rerum publicarum libertate, ſubmota ſenatuum autoritate, protrita ordinis Eccleſiaſtici religione, paucorum libididine res adminiſtretur, & armis verius quam honeſtis rationibus agantur omnia, quemadmodum fit apud Tur-

cas.

cas. Itaque futurum, ut, quemadmodum Octavius, Lepidus & Antonius iunctis copiis oppresserunt libertatem Populi Romani, ita post fictos tumultus icto foedere prodant ditionem Christianam, Pontifex & Caesar, & Turca. Has impias ac seditiosas suspiciones procul reiiciendas, ac detestandas, censeo. Mihi longe meliora pollicetur & Clementis ingenium, & Caesaris pietas, & Ferdinandi regis integritas, & Christianissimi Regis humanitas, & Germanorum principum fides. Terret nonnullos universalis monarchiae vocabulum, quo videntur spectare quidam. Ut omnia, inquiunt, teneamus, quae Turca possidet, si consulas geographorum tabulas, quantulum est hoc, prae his quae supersunt, aut quando sperandus bellorum finis? Ea res male cessit Alexandro, nec contigit quod affectavit: magno constitit Romanis, nec his contigit, quod tanto molimine ambiebant. Optima quidem est monarchia, si princeps detur Deo similis: verum ut sunt hominum mores

res, tutissima sunt moderata imperia, Christianis fœderibus inter se connexa. Alii metuunt, ne quæ nobis veniunt è Turcarum regionibus, pluris sint emendi quam nunc emuntur. Obiiciunt de saccaro, quod nunc quadruplo pluris emitur, idque corruptius, ac periculum esse putant, ne idem accidat in cæteris omnibus. Sed hoc quoque non dubito, quin Cæsaris æquitati sit curæ futurum. Nec enim par est, ut impendia gravent omnes, compendia redeant ad paucos. Hic argebit aliquis; Quid, inquiens, agis hoc tam prolixo sermone? Dic exerte, censes bellandum, an non? Si mihi loquutus esset Dominus, pronunciarem expedite: nunc, quid optem, proclive est dicere; quid futurum sit, non item. Attamen nec præscius eventus, nec satis cognitas habens negocii circumstantias, monarcharum prudentiæ materiam suppedito, vigilantius super hac re deliberandi. Nec bellum dissuadeo, sed ut feliciter & suscipiatur, & geratur, ago pro mea quidem virili. Quum enim

enim negocium ordiamur omnium periculosissimum, aut in summum orbis Christiani malum exeat oportet, aut summam adferat felicitatem. Quid, feremus igitur impune quæ Turcarum immanitas in nos & fecit tot seculis, & facit, & facturam minatur? Durum quidem fateor, sed hoc tamen quamvis durum ferre præstat, si ita visum est Domino, quam nobis panolethriam accersere. Illud in primis erat optabile; Si liceat Turcarum ditiones ita subigere, quemadmodum Apostoli cunctas mundi nationes subegerunt imperatori Christo: proximum esto votum, sub armis hoc potissimum agere, ut se victos esse gaudeant. Ad id præcipue conducet, si viderint, Christianismum non esse verba, sed in nobis conspexerint animos ac mores Euangelio dignos. Tum si mittantur in messem integri præcones, qui non quærant quæ sua sunt, sed quæ Iesu Christi. Postremo, hi qui nondũ possunt allici, sinantur aliquandiu suis vivere legibus, donec paulatim nobiscum coalescant.

lescant. Sic olim Imperatores Christiani paulatim aboleverunt paganismum. Initio patiebantur illos æquo cum nostratibus iure vivere, sic ut neutri alteris facesserent negocium. Deinde templis idolatrarum ademerunt sua privilegia. Postremo victimas ab illis immolari palam vetuerunt; mox omnem simulachrorum cultum submoverunt. Ita sensim invalescente nostra religione, paganismus extinctus est, & Christi Trophæa mundum universum occuparunt. Hæc ex nostris literis, quibus non optime cum bello convenit, ad te scribere visum est, vir clarissime; quo tuum provocarem ingenium, ut ex legum oraculis, in quibus tu præcipuam laudem obtines, nobis meliora proferas. Quod ut facias, te etiam atque etiam rogo. Rem facies non alienam à Rinckorum cognomine; quorum hæc omnium consensu præcipua laus semper fuit, quod unice studio habuerint, habeantque, de Repub. quam optime mereri. Dominus Iesus te, cum tibi

cha-